

УДК 343.91

DOI [https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i2\(31\).584](https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i2(31).584)**А. В. Воронцов***orcid.org/0000-0002-4319-6192**кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри кримінального права та кримінології**факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування**Одеського державного університету внутрішніх справ*

ЗАПОБІГАННЯ ВЧИНЕННЮ ОКРЕМИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Справжнє уявлення про детермінацію вчинення протиправних (злочинних) діянь співробітниками Нацполіції є доволі поверховим, адже склалася ціла низка причин власне безкарності, й лише посилення відповідальності за такі діяння навряд чи поліпшить складну ситуацію. Подібна ситуація склалася із намаганнями підвищити рівень поінформованості правоохоронців із сучасними стандартами, які суттєвого впливу на поширеність злочинних проявів не мали. На жаль, порушення законності у лавах правоохоронних органів є системним явищем, існування котрого, вочевидь, має низку причин і є навіть функціональним із позиції досягнення певної інституційної мети. Тож жодним чином не заперечуючи важливості службової підготовки для зміцнення законності в підрозділах Нацполіції, слід зазначити, що лише на підставі аналізу цього системного явища можна розробити справді дієві заходи впливу [1, с. 321; 2, с. 4–5].

Відповідно, розглядаючи питання щодо шляхів і заходів запобігання вчинення службовими особами органів досудового розслідування окремих видів злочинів проти правосуддя, таких як завідомо незаконні затримання, домашній арешт або тримання під вартою (ст. 371 КК); притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372 КК); примушування давати показання (ст. 373 КК), порушення права на захист (ст. 374 КК), слід акцентувати увагу на тому, що після розбудови держави і дотепер науковцями-кримінологами недостатньо приділяється увага їх розробці. Завдяки різноманітності характеру цих злочинів і детермінації запобіжні заходи мають різноманітний і специфічний характер. Їх можна і слід розділити залежно від змісту, спрямованості, характеру та інших ознак. Також виділяють різні форми та методи кримінологічного впливу, які мають комплексний характер. Зберігають своє значення і класифікації, розроблені стосовно всієї системи, складовою частиною якої є саме кримінологічне запобігання.

Запобігання вчиненню таких злочинів здійснюється на підставі всього комплексу *загально-соціальних і спеціально-кримінологічних за-*

ходів. На загально-соціальному рівні, безумовно, важливе значення мають комплексні державні заходи, спрямовані на усунення, нейтралізацію, блокування чи обмеження сфери та сили дії головних, насамперед економічних криміногенних факторів, оскільки «успішно боротися зі злочинністю можна лише тоді, коли існують стійкі економічні та соціально-політичні відносини» [4, с. 14; 3, с. 225–228].

Вагоме значення має усунення чи нейтралізація суттєвої розбіжності у рівні соціального забезпечення громадян. На думку академіка В.М. Кудрявцева, необхідно соціальними й економічними засобами зближувати потреби й інтереси людей із їхніми реальними можливостями, відчиняти всі можливі шляхи для законного задоволення цих потреб та інтересів, сприяти правомірному досягненню життєвих цілей [6, с. 197].

У цьому зв'язку пріоритетними щодо запобігання мають бути заходи із покращення добробуту, створення сприятливих умов для відпочинку, службового росту, реального забезпечення соціального захисту тощо. Грошове забезпечення співробітників відповідних підрозділів має бути доведено до рівня, що забезпечує надійний антикорупційний імунітет. Необхідні на це кошти окупляться усуненням матеріальної та моральної шкоди, яка заподіюється вчиненням ними таких злочинів [1, с. 152–158; 5].

Складовою частиною запобігання вчиненню окремих видів злочинів проти правосуддя службовими особами органів досудового розслідування є заходи, спрямовані на усунення чи нейтралізацію криміногенних факторів, які сприяють отриманню неправомірної вигоди та інших життєвих благ. З метою припинення масових зловживань слід і надалі забезпечувати жорсткий і постійний контроль за всіма джерелами доходів і витрат підлеглих [1, с. 321–325].

Запобіжне значення має також постійне оновлення та вдосконалення відповідної правової бази, котра б відповідала сьогоденню. По-перше, це чітке законодавче закріплення прав, обов'язків, функцій і повноважень кожного співробітника, а також процедур їх реалізації. По-друге,

це вдосконалення чіткого механізму правового захисту досудового розслідування, під яким слід розуміти встановлення гарантій охорони життя, здоров'я, честі, гідності, майна та родичів. Такий захист має здійснюватися кримінальним, адміністративним, трудовим і цивільним законодавством [3, с. 225–226].

Відомо, що діяльність державних службовців законодавчо врегульована. Однак, незважаючи на свою назву, Закон України «Про державну службу» врегулював не всі її види, а лише службу чиновників державного апарату. Що стосується служби в підрозділах Нацполіції, то цей Закон поширює свою дію тільки на питання, не визначені іншими актами законодавства [10, ст. 1, 2]. Тобто служба в поліції ніби і не є державною. Така недосконалість законодавства вже призвела до погіршення соціального і правового захисту співробітників поліції порівняно із державними службовцями, тоді як соціальний захист співробітників поліції має важливе значення для запобігання злочинним проявам.

Неабияке значення також має забезпечення безпеки життєдіяльності зазначених співробітників, яке означає створення безпечних умов виконання ними службових і функціональних обов'язків. Слідчий та інші співробітники Нацполіції перебувають в умовах постійного ризику, що негативно позначається на їхньому психічному здоров'ї. Тому одним із найважливіших засобів попередження є зведення цього ризику до мінімуму [7].

В усіх цивілізованих країнах робота поліцейського визнана професією підвищеного ризику, яка потребує підвищеного правового і соціального захисту. Ця проблема особливо актуальна для України. Про це свідчать факти тиску кримінальних структур на співробітників поліції, спроби помститися їхнім родичам. У хід ідуть підкуп, компрометація, погрози, переслідування і навіть фізичне знищення тощо. Тому у ст. 44 Закону України «Про Національну поліцію» визначено, що поліцейський може застосовувати фізичну силу, у т. ч. спеціальні прийоми боротьби (рукопашного бою), для забезпечення особистої безпеки та безпеки інших осіб, припинення правопорушення, для затримання особи, яка вчинила правопорушення, якщо застосування інших поліцейських заходів не уможливило виконання поліцейських повноважень, покладених на нього законом. Отже, на нормативному рівні закріплено норму щодо забезпечення особистої безпеки поліцейських під час виконання службових обов'язків.

До того ж, негативні процеси в соціальній сфері, зокрема зростання розшарування суспільства за рівнем доходів, злидений стан більшості, серед якої опинилися і майже всі підрозділи Нацполіції, не тільки призводять до їх пасивності, але й до вчинення не тільки службових злочинів,

а і злочинів протягом здійснення правосуддя. Незважаючи на труднощі у матеріально-технічному забезпеченні Нацполіції, вкрай необхідно створити належний соціальний захист співробітників. Інакше кажучи, комплекс пільг або «відповідного» грошового забезпечення для них, а також комплекс пільг для родини має компенсувати не тільки важкі умови служби, а і правові обмеження, закріплені в законі, довести до рівня загального балансу прав і обов'язків, які мають інші категорії співробітників [2, с. 4–5].

Найважливішим напрямом докладання зусиль у цій сфері є кардинальний перегляд чинної системи контролю й оцінки ефективності роботи поліції. Основними суб'єктами цього контролю є органи державної влади або вищі поліцейські підрозділи. Незважаючи на проголошену ще в радянські часи тезу про «народний характер міліції», громадськість фактично ніколи не брала участі у контролі за її роботою. Проте в юридичній літературі та законодавстві використовується термін «громадський контроль», але нині активна діяльність громадян щодо виявлення правопорушень навряд чи можна назвати контролем. Громадськість (активісти) не має права застосовувати до винних будь-яких санкцій.

Криміногенне значення має і сам підхід до оцінки роботи поліції з використанням багатьох показників державної та відомчої статистичної звітності. Такий підхід неефективний. По-перше, тому що кримінально-правова статистика ніколи не може бути точним інструментом виміру реального стану законності й неминуче призводить до помилок в оцінках і прогнозах. По-друге, стан злочинності в державі прямо пропорційно залежить від стану самого суспільства. Пов'язувати з динамікою злочинності та її темпу оцінку роботи поліції означає свідомо породжувати феномен, відомий у психології як «поведінка, орієнтована на контроль». Суть його полягає в тому, що людина робить тільки те, що контролюється, і протидіє спробам вимірювання своєї роботи, «намагається зафіксувати виміри на рівні, який підлягає винагороді» [8, с. 532; 3, с. 223–224].

До того ж, історія пам'ятає, як радянська влада визнавала злочинність явищем, несумісним із соціалістичним способом життя та побудовою комунізму. Звідси ескалація правових норм, природний пошук причин їхньої неефективності, що найлегше виявити в різних суб'єктивних чинниках: недостатній наполегливості правоохоронних органів у реалізації законодавства і кримінально-правової політики загалом, невмінні окремих керівників організувати роботу тощо. Вжиті державою заходи були спрямовані проти конкретних людей – службових осіб системи карної юстиції, у т. ч. підрозділів Нацполіції: дисциплінарні стягнення, звільнення з посади, переатестація, лю-

страція тощо. Природна й реакція таких службових осіб: об'єктивно не маючи можливості забезпечити необхідну ефективність реалізації законодавчих норм і директивних розпоряджень, вони йдуть на фальсифікацію результатів роботи очолюваних підрозділів. Як наслідок, діяльність Нацполіції стає більш ефемерною, мнимою і не забезпечує правовий порядок.

Результати вивчення вироки судів свідчать про те, що вчинення співробітниками підрозділів Нацполіції злочинів зумовлене насамперед їхніми низькими морально-діловими якостями, відсутністю належної вимогливості керівництва, а також недостатньою організацією виховної роботи, морально-психологічної підготовки та навчання особового складу. Також, як зазначалося, відсоткоманія, приховування злочинів від обліку, професійна деформація значної частини особового складу нанесли шкоду не тільки організації, а й процесу діяльності Нацполіції, результативності протидії злочинам й охорони громадського порядку, їхньому іміджу та престижу в очах населення [5]. Наведене демонструє негативні наслідки оцінювання ефективності діяльності поліції за станом злочинності, а також ідеологізації правоохоронної системи та виводу її з-під контролю громадськості. Не дивно, що в останні роки прагнення обґрунтувати необхідність зміни усталених підходів до оцінки роботи поліції стає дедалі сильнішим.

Для прикладу, ще здавна у США оцінка ефективності роботи поліції відбувається за трьома параметрами: законності в діях поліції, стійкості зв'язку із населенням і належної активності в підтримці порядку, запобігання та припинення його порушень. Кожний із цих параметрів знаходиться під жорстким контролем преси. За кожним поліцейським агентством закріплений один або декілька журналістів так званої «кримінальної хроніки». Будь-який факт неналежної роботи поліції негайно доводиться до відома громадськості. В агентстві окремих співробітників або спеціальна група відповідальна за зв'язок із пресою. Ці співробітники не мають права приховувати від преси будь-які факти роботи поліції, якщо це не зв'язано із конфіденційною інформацією, що стосується розслідування конкретних справ.

Активну участь у контролі за роботою поліції бере населення. Скарги та заяви на роботу поліції керівництво поліцейських департаментів розглядає не як перешкоду в роботі, а як дієвий засіб виявлення недбайливих чи некваліфікованих співробітників для вжиття щодо них виховних, освітніх або дисциплінарних заходів. Регулярність зв'язку з населенням – один із найважливіших критеріїв оцінки ефективності роботи офіцера поліції. Цей зв'язок реалізується через зустрічі з населенням для розповіді про роботу поліції (своєрідний звіт перед платником податків) або для

навчання населення заходам безпеки. Це також бесіди з особами, які допускають різні відхилення у своїй поведінці (схильність до наркотиків, алкоголю, розпусти тощо). За кожним патрульним закріплений певний маршрут чи територія. Протягом зміни він мусить підтримувати зв'язок із населенням, заходячи, наприклад, у студентські гуртожитки, школи, відвідуючи неблагополучні сім'ї. Рух офіцера на маршруті жорстко контролюється черговою частиною агентства, із якою патрульний підтримує постійний зв'язок, доповідаючи про кожну зміну свого місцезнаходження. Активність у підтриманні правопорядку та припиненні його порушень оцінюється насамперед за кількістю арештів, які проводить патрульний офіцер. За робочу зміну він повинен провести не менше трьох арештів [9, с. 110–144].

Важливим запобіжним заходом є продумана виховна та психологічна робота в органах досудового розслідування, яка насамперед має бути спрямована на формування у персоналі високих моральних і ділових якостей і культури, відповідального ставлення до виконання службових обов'язків. Відомо, що з навичками правомірної поведінки не народжуються, правова культура формується соціальним середовищем (соціалізацією) [11, с. 249–256].

Реформування та перебудова діяльності органів досудового розслідування та поліції загалом потребує не тільки реорганізації її структури, але і зміни системи орієнтацій і ставлення співробітника до своєї службової діяльності. Запобігання (попередження) вчинення злочинів у сфері службової діяльності співробітниками досудового розслідування передбачає, крім контролю організації, виховну та психологічну роботу, котра має бути спрямована на реалізацію цілісно-орієнтаційних функцій, до яких належать формування професійної свідомості, підвищення рівня їх професійної культури, формування у них правової вихованості й культури, правосвідомості, свідомого ставлення до виконання службових обов'язків, поєднання високого професійного рівня з моральністю і культурою, прагнення до істини, прагнення до справедливості, професійної гордості, етики та культури [7].

Особливого значення набуває такий аспект виховної роботи, як аксіологічний або ціннісний, завдяки якому відбувається осмислення цінностей людського життя (моральних, естетичних, соціальних тощо). Через нього реалізується вирішення проблем сенсу життя людини, тобто як вона повинна жити, будувати свою долю, до якої мети прагнути.

Через свою професійну діяльність співробітник поліції інтегрується в суспільство. Тож загальнолюдські цінності (духовність, гуманність, моральність) повинні домінувати як у прийнятті рішень, пов'язаних із професією, так і у побуті.

Для формування законослухняної поведінки особового складу чимале значення має особистий приклад керівного складу цього органу, котрий несе особисту (персональну) відповідальність за стан дисципліни та законності серед підлеглих. Самі вихователі мають бути відповідним чином підготовлені як у духовно-моральному, так і в суто професійному плані для роботи з персоналом. Керівники повинні постійно бути прикладом у додержанні законності та дисципліни, бездоганному виконанні вимог присяги, статутів, наказів і норм моралі, розвивати й підтримувати у підлеглих свідоме ставлення до виконання службових обов'язків, почуття честі й гідності, заохочувати розумну ініціативу, самостійність у службі, суворо карати за недбалість. Особливу увагу вони мають приділяти вивченню індивідуальних якостей підлеглих, додержанню статутних відносин між ними, згуртуванню колективу, своєчасному встановленню мотивів проступків підлеглих і запобіганню їм, створенню обстановки нетерпимого ставлення до порушників моральних, правових і дисциплінарних норм.

Отже, підсумовуючи зазначене, наголосимо: по-перше, пріоритетними у запобіганні вчиненню окремих злочинів проти правосуддя службовими особами досудового розслідування мають бути заходи, спрямовані на покращення системи матеріального і морального заохочення, створення найбільш сприятливих умов для служби і відпочинку, кар'єрного росту, реального забезпечення соціального захисту співробітників і їхніх родичів. По-друге, особливу увагу слід приділити підвищенню рівня культури та професіоналізму особового складу. Виховна робота передусім повинна бути спрямована на формування у співробітників високих моральних і ділових якостей, правової культури, відповідального ставлення до виконання своїх службових обов'язків. По-третє, громадскість заслуговує на те, щоб мати фахових і морально стійких поліцейських, які б відповідали світовим стандартам. Тому слід усіма доступними засобами і надалі піднімати імідж і престиж служби в поліції. Не можна допускати, щоб ті, хто у своїй повсякденній діяльності ризикує життям в ім'я захисту інтересів суспільства й держави, були у правовому і соціальному плані слабко захищеними [3, с. 87; 9, с. 110–144].

Література

1. Бабенко А.М., Бусол О.Ю., Костенко О.М. та ін. Кримінологія : підручник / за заг. ред. Ю.В. Нікітіна, С.Ф. Денисова, Є.Л. Стрельцова. Харків : Право, 2018. 416 с.
2. Белоусов Ю., Бондаренко О., Оболенцева В., Тарасенко К., Чупров В., Швець З. Неналежне поводження в діяльності Національної поліції України: прояви, поширеність, причини : аналітичний звіт за результатами дослідження. Київ : «Видавництво «Фенікс», 2017. 90 с.

3. Блага А.Б., Васильев А.А., Давиденко Л.М. та ін. Кримінологія (Особлива частина) : навчальний посібник / за заг. ред. О.М. Литвинова. Харків : ХНУВС, 2011. 347 с.

4. Інструкція про порядок проведення атестування поліцейських : Затверджена наказом МВС України від 17 листопада 2015 р. № 1465. URL: file:///C:/Users/%D0%90%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%B5%D0%B9/Desktop/%D0%9B%D1%96%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0/d450199.htm (дата звернення: 02.06.2020).

5. Стратегія розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України 2020. URL: https://mvs.gov.ua/ua/pages/strategiya_2020.htm (дата звернення: 04.06.2020).

6. Кудрявцев В.Н. Генезис преступления: Опыт криминол. моделирования : учебное пособие. Москва : Форум : ИНФРМ-М, 1998. 215 с.

7. Крюков О. Окремі законодавчі шляхи підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування. *Зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. м. Львів, 10 листоп. 2017 р.* Львів : ЛьвДУВС, 2017. С. 123–127.

8. Hampton D.R., Summer C.E., Weber R.A. Organizational Behavior and the Practice of Management. Glenview, Ill. : Scott, Foresman, 1973. 612 p.

9. Новаков О.С. Кримінологічна характеристика та профілактика злочинів, які вчинюються працівниками міліції у сфері службової діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2003. 204 с.

10. Про державну службу : Закон України від 29 травня 2020 р. № 553-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19 (дата звернення: 10.06.2020).

11. Управління органами Національної поліції України : підручник / за заг. ред. В. В. Сокурєнка. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Стильна типографія, 2017. 580 с.

Анотація

Воронцов А. В. Запобігання вчиненню окремих злочинів проти правосуддя службовими особами органів досудового розслідування Національної поліції України. – Стаття.

Статтю присвячено проблемам неухильного дотримання законності службовими особами органів досудового розслідування під час здійснення правосуддя, що набуває сьогодні великого значення. Реальний стан на місцях та аналіз статистичних даних свідчить про те, що в органах і підрозділах Національної поліції України мають місце випадки ігнорування вимог керівництва Міністерства внутрішніх справ України щодо дотримання дисципліни та законності особовим складом, у зв'язку з чим продовжує траплятися вчинення ними злочинів і, як наслідок, притягнення до кримінальної відповідальності.

Зазначено, що правопорушення співробітників Нацполіції (службових осіб досудового розслідування) не тільки викликає негативний суспільний резонанс, але й підриває засади правової держави, перешкоджає побудові громадянського суспільства, реалізації принципу рівності всіх перед законом, зацікавленості населення у підтриманні правопорядку, мотивації поваги до закону.

Порушення законності у лавах правоохоронних органів є системним явищем, навіть функціональним із позиції досягнення певної інституційної мети. Незаперечним фактом є важливість службової підготовки щодо зміцнення законності в підрозділах Нацполіції, і лише на підставі аналізу цього системного

явища можна розробити справді дієві заходи впливу. Щодо шляхів і заходів запобігання вчиненню окремих видів злочинів проти правосуддя службовими особами органів досудового розслідування зазначено, що їх дослідженню донедавна приділялося недостатньо уваги. Більш того, ця проблема приховувалася від дослідників, а її масштаби занижувалися. Це негативно впливає на ефективність запобігання таким злочинним проявам.

Ключові слова: правосуддя, дотримання законності, вчинення окремих злочинів проти правосуддя, запобігання, співробітник Нацполіції.

Summary

Vorontsov A. V. Prevention of commitments of certain crimes against justice by officials of pre-trial investigation authorities of National Police of Ukraine. – Article.

The article is devoted to the problems of strict observance of the law by officials of the pre-trial investigation bodies during the administration of justice, which is becoming of no importance today. The real situation on the ground and the analysis of statistical data show that in the authorities and divisions of the National Police of Ukraine there are cases of ignoring the requirements of the leadership of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine on discipline and legality of personnel, in con-

nection with which they continue to commit crimes and, as a consequence, criminal prosecution.

It is noted that the offense of National Police officers (pre-trial investigation officials) not only causes a negative public response, but also undermines the rule of law, hinders the construction of civil society, the implementation of the principle of equality before the law, public interest in maintaining law and order and motivating respect for the law.

It is revealed that, unfortunately, the violation of the rule of law in the ranks of law enforcement agencies is a systemic phenomenon, even functional from the standpoint of achieving a certain institutional goal. It is an indisputable fact that training is important for strengthening the rule of law in the National Police, and only on the basis of the analysis of this systemic phenomenon can truly effective measures of influence be developed. Accordingly, considering the ways and measures to prevent certain types of crimes against justice by officials of pre-trial investigation bodies, it was noted that the investigation of crimes committed by officials in the administration of justice has not been given enough attention until recently. Moreover, this problem was hidden from researchers, and its scale was underestimated. This negatively affects the effectiveness of preventing such criminal acts.

Key words: justice, observance of law, committing certain crimes against justice, prevention, National Police officer.